

“YEŞİL ÇAY YAPRAĞINDAN DEMLİ ÇAY BARDAĞINA” Bir Başarı Öyküsü

Başarılı olmak isteğine karşın, başarısızlığa uğramak olasılığı çaya gönül verenleri ürkütüyordu. Bu ruh yapısını anlatan Asım Zihnioglu, basın için kendilerine güvenen köylüye teşekkür etmeyi de boş sayıyordu:

"1939 ilkbaharında Batum'dan gelen çay tohumlarının hazırladığımız köy topraklarına ekimbaşarılı olmasaydı, Türkiye'de çay yetiştirme umut ve gayreti büyük bir darbe yerd. Belki de hem bölge halkında hem de devlette umutsuz tepkiler doğar. Bu atılım başarısızlığa dönüşebilirdi.

Ortada hiçbir somut kanıt yokken, tarlasındaki mısır, fasulye, kabak ve karalahana gibi başlıca yiyecek ürünlerinden vazgeçmeyi göze alan ileri görüşlü Rize köylusunun anlayış ve kavrayışını burada takdirle anmak isterim."

Çaylık, tesis avansı vermeden plan ve projelerin gerçekleştirileceği kanısına varan Zihni Derin ve arkadaşları, avans para vermenin yasal dayanak gerektirmesi nedeniyle, soruna kalıcı çözüm bulmak amacıyla bir kanun teklifi hazırlar, kapı kapı dolaşarak yetkililere durumun ciddiyetini anlatmaya çalışırlar.

Kanunun bir türlü çıkarılmadığı bu süreçte, gereksinimler için gerekli olan maddi olanaklar sağlanamıyordu. O zamanın Ziraat Genel Müdürlüğü'nde toplanan anlayış insanların gayretleriyle, Atatürk Çiftliklerinin sahibi Devlet Ziraat İşletmeleri Genel Müdürlüğü devreye

sokulur. Gereksinimin giderilmesi amacıyla, Rize teşkilatı emrine avans olarak köylüye dağıtmak üzere 127.000 lira Ziraat Bankası'na gönderilir. Bir donum çaylık kuracaklara, önce 12.5 lira kuruluş avansı, sonra 625 kuruş birinci yıl bakım avansı ve ikinci yıl bakım avansı olarak da yine 625 kuruş verilmesi kararlaştırılır ve bu yöntem herkese duyurulur.

1938 yılı ve 1939 yılı başlarında bir kilo mısırın fiyatı 3 kuruştur. İlk kuruluş avansı olan 12.5 lira ile bir aile, mısır gereksiniminin önemli bir kısmını karşılayabiliyordu. Günlük ücreti 1 lira olan bir erkek işçi, on beş gün çalışarak bir donum çaylığı meydana getirebiliyordu. Bu olanağı duyan bazı gurbetçiler, yıllık izinlerini erken kullanarak, döndükleri evlerinin bahçesinde kendi çaylıklarını kuruyorlardı. Eve dönmeyenlerin eşleri olan kadınlar ise, örgütle anlaşma imzalayarak aldıkları avansla komşu erkekleri çalıştırarak çaylıklarını kuruyorlardı. Bölge memuru teknisyen, çaylık kurulacak araziye önceden yerinde görerek inceliyor, toprağı asiditesini araştırıyor, uygun bulursa çaylık kurma izni veriyor ve sonra da üreticiye avans ödeniyordu. Bakım avanslarının

da bölge memurunun olumlu raporuna göre ödenmesi sayesinde, çaylık tesisinde emniyet sağlanıyordu. Faizsiz olarak üreticiye verilen paralar, atölyelere ve fabrikalara ürün tesliminde ve ürün tesliminden iki yıl sonra başlamak üzere taksitle kesilerek tahsil ediliyordu.

Kredi desteğiyle desteklenen çay tarımının başarılı olması üzerine, bir çaylık sahibi olmak ve yakın gelecekte gelir kaynağına kavuşmak isteğinin bölgede yayılması, gurbete gidisi oldukça azalttığı gibi, gurbetten izinli dönenlerin de çay tarımıyla uğraşmalarına yol açtı.

İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine gereksinim duyulan erkek işgücünün askere alınması, mısır fiyatlarının 3 kuruştan 150-200 kuruşa kadar aşırı artışı, çaylık tesisi kurma çalışmalarını bir süre duraklattı. 1940 yılında Ankara'da yapılan bir toplantıya katılan Asım Zihnioglu, o sıralar Ankara'da olan Zihni Derin'in de katıldığı toplantıda ilginç bir yöntem geliştirdiklerini belirtiyor:

"Samsun'dan Ankara istikametine hareket edecek treni beklerken Samsun ile Çarşamba arasında yeni kurulmuş olan Gelemen Devlet Üretim Çiftliği'ni ziyaretim sırasında o yıl çok bereketli bir mısır ürününün elde edildiğini, bu ürünün Toprak Ofisi'ne kilosu 18 kuruştan devredileceğini öğrendim. Çiftlik müdürüne aynı fiyatla bu mısırların çay üreticisine avans para yerine dağıtılması düşüncesini aktardım, bu mısırların ofise tesliminin ertelenmesini rica ettim. Bakanlıkta bu konu tartışıldı ve bu mısırların çay üreticisine tahsis edilmesi halinde son parti çay tohumlarından elde edilen fidanlarla yeni çaylıkların kurulması olanağının ele geçeceği ortaya çıktı. Aksi halde Batum'dan ikinci parti olarak getirilecek tohumlardan çıkacak fidanların bozulmaya yüz tutacağı ve böyle bir durumun da program; altüst edeceği düşünülerek mısırın, ofis yerine çay üreticisine tahsisi uygun görüldü.

Gelemen Çiftliği'nde yüzer tonluk jüt çuvalarla doldurulmuş olan mısırlar Toprak Ofisi yerine Rize'deki Ziraat Bankası depolarına taşındı. Kilosu 18 kuruştan satın alınan mısırların parası Rize köylüsü yerine Gelemen Çiftliği'ne aktarıldı.

Teşkilat bölgede derhal bir açıklama yaparak 1 dönüm çay bahçesi yapacaklara 100 kiloluk bir çuval mısır vereceğini açıkladı. Bunu duyanlar teşkilata başvurup anlaşma imzalayarak arazilerini çaylık haline getirme uğraşısına girdiler.

Çaylık kurma anlaşmasını imzalayanlar bir donum için alacağı mısırın yarısını bu tesiste çalışacak kişilere vermek suretiyle bir dönüm çaylığın

eksiksiz ve tam olarak tesisini sağlama imkanı buluyorlardı.... Bölgede çaylık kurma isteği yeniden canlandı."

Çay tarımının gelişmesine paralel olarak yeni yasal düzenlemeler gündeme gelir. 1940 yılında çıkarılan 3788 sayılı Çay Yasası ile çay tarımı ve üretimi, girdi ve kredi sübvansiyonları ile önemli ölçüde desteklenmiş, Araklı'dan Sovyet sınırına kadar olan bölgede 30 bin dekarlık bir alan çay tarımı için ayrılmış, bahçe tesis edeceklere arazi vergisi muafiyeti ve çay bahçesi ruhsatnamesi alma zorunluluğu getirilmiş, üreticiye Ziraat Bankası'ndan 5 yıl süreyle faizsiz kredi verilmiştir.

Hindistan'ı yerinde inceleyen, çaya gönül verenler, "Indian Tea Association" adlı organizasyondan etkilenerek, ülkemizdeki üreticilerin bir kooperatif çatısı altında birleşmelerine çalışır. Yasaların üreticilerin kooperatifleşmesine özendirilmesine karşın, tarım satış kooperatifleri ve diğer kooperatiflerin başarısız örnekler olması, Türk Ticaret Yasası'na uygun, özgür bir kooperatif kurulmasının gündeme getirir.

Rize'de görevlendirilen kooperatif uzmanı Akıl Koyuncu ile birlikte kooperatif tüzüğü hazırlanır. Müteşebbis heyetin on üçüncü ortağı olan Asım Zihnioglu, fahri başkanlığı da üstlenir. Böylece, yönetim kurulu başkanı ve üyelerine her hangi bir şekilde bir ücret ödenmeyeceği maddesini içeren tüzüğüyle, 1946'da "Çaylar Yardımlaşma Kooperatifi" kurulur.

Kooperatifin gelişmesi süreci ise, çeşitli tahriklerin etkisiyle sorunlu olur. Asım Zihnioglu'nun bir anisi verilen mücadeleyi çok iyi yansıtmaktadır:

"Bir gün Rize merkezindeki dairemde çalışırken, kalabalık bir kadın grubu toplanarak baskın yaparcasına odama girdi. Kesilen yüzde beş paralarını istiyorlardı. Kendilerini nezaketle karıştılayıp sükunetle dinledim. Kooperatinden görecekları yararları anlatmaya çalıştım, fakat onlar isteklerini ısrarla sürdürdüler. Bunların tahrik ve tertip edilerek gönderildiğini anlamıştım. İçlerinden sözcüklük yapar Qibi en çok baQnan kadına 'Sen neredensin, adın nedir?' diye sordum. O köye ait ödeme bordrosunda bu kadından ne kadar para kesildiğini araştırdım. Fakat bu isimde birisinin kayıtlı olmadığını, dolayısıyla ondan bir para kesilmediğini anlayınca kendisine dönerek, 'Sen şimdi git de seni buraya gönderenlerden bağırma ücreti iste!' dediğim zaman ortalıkta bir sessizlik olmuştü.

Diğer kadınlara, 'Sizin hesabınıza da bakayım' diyerek, kalabalığın içinden birisinin adını aldım ve bordroda bu kadından 500 kuruş kesildiğini

sordum. Cüzdanımdan beş lira çıkararak muhababıma uzattım. 'Bocım senin kooperatif paranı ben ödeyeceğim ve sen yine kooperatif üyesi ortağı olarak kalacaksın. Bundan hem sen hem de çocukların hayır göreceksin. Buyur, al bunu' dediğim zaman utanarak peştamalını yüzüne kapattı, 'Yok, yok' diyerek kapıdan çıkıp gitti. Diğer kadınlar arasında da bir sessizlik hüküm sürmüştü, birbirlerine bakışıp yola dizilerek, uzaklaşmışlardı. Kendilerinin aldatıldığını ve kullanıldığını anlamış, pişmanlık duymuş gibiydiler. Onurlu Karadeniz kadını her türlü zorluk ve olay karşısında önce onurunu korumasını çok iyi biliyordu."

İşleme aşamasında ise, artık atölyelerden fabrikalara geçme zamanı gelmişti. 1940 yılında kurulan çaylıkların iyice gelişmiş olması üzerine, ele geçecek ürünü Hindistan ve Seylan'daki gibi isteyerek kuru çay haline getirecek yeni ve modern bir fabrikaya gereksinim duyulmaya başlanmıştı. Bu amaçla İngiltere'de çay makineleri üreten fabrikalara başvurularak teklif istenir. Rize'ye gelen İngiliz çay uzmanları Dr. Mann ve Mr. Alien, yapılan çalışmaları olumlayan tespitlerde bulunur. Karabük'te ilk Demir Çelik Fabrikasını kuran Brassert firması, fabrika makinelerinin müteahhidi olarak seçilir. Savaşın uzun sürmesinin etkisiyle, sipariş edilen makineler İngiltere'den 1946 yılında getirilir.

1946 yılında ilk çay fabrikası inşa edilirken Asım Bey'in yanına gelen Mehmet Mataracı, besinci kata yükselen inşaata bakarak; "Bu kadar büyük bir binayı çayla nasıl dolduracaksınız?" sorusunu sormuş, Asım Bey'in yanıtı ise; "Bu bile yetmeyecek. Bunun gibi daha çok fabrikalar

kurulacak." olmuştu. Kısa süre sonra kurulma zorunluluğu ortaya çıkan Gündoğdu ve Çayeli fabrikalarının açılış töreninde, kurtuluş umudunun gerçekleşmekte olduğunu gören Mataracı'nın 1946'da ilk fabrikaya yaklaşımı ise; "Zararı yok, gerekirse askeri kışla yaparız" alaycılığını taşıyordu.

Üretilmeye başlanan yas çay yaprakları Zihni Derin tarafından kurulan atölyelerde işlenerek kuru çay elde edilmiş ve üretim giderek artmıştır.

1946 yılında Rize'yi ziyaret eden Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından, inşaatı başlamış, temel yeri henüz belirlenmemiş fabrikanın temelini atılması amacıyla, CHP yerel örgütü yetkililere baskı yapar. Baskıya direnen ve Çaycılar Yardımlaşma Kooperatifi nedeniyle de eşrafla görüş ayrılığı içinde bulunan Zihniioğlu, "İnönü'ye temel attırmadı, üstelik İnönü için yazılan yazılmış duvar yazısını sildirdi" iddiasıyla, Cumhurbaşkanı'na ve Tarım Bakanı'na şikâyet edilir. Gelişmeleri Genel Müdür Şefik Bakay'dan aktaralım:

"Önce bana geldiler, Paşa'yı ziyaret etmek istediklerini söylediler. Onları buluşturdum. Fahri Kurtuluş, Paşa'ya hitaben Rize Çay Fabrikası

Müdürü hakkındaki şikâyetleri özetledi ve elindeki raporu sundu. Cumhurbaşkanı onları sükunetle dinledi ve hiçbir karşılık vermedi. Sadece 'Bitti mi?' diyerek bu tutumlarından memnun olmadığı anlamına gelen bir tavır takındı, bana da 'Al bunu, ilgili bakanlığa gönder' talimatını verdi."

Tarım Bakanlığı'nca Rize'ye Baş müfettiş gönderilmesinin ardından Asım Bey, Ankara'ya Tarım Bakanı'nın yanına çağılır. Bir ambar memurunun Dalaman'a gönderilmesiyle sorunu çözmeyi öneren Bakan'a, kendi tavrının daha anlamlı olacağı gerekçesiyle karşı çıkan Asım

Bey, iddia sahibi Fahri Kurtuluş ile görüşürülür, sorun tatlıya bağlanır.

Şikâyetçilerin umduklarını bulamamaları üzerine, 1946 yılında aralarında Prof. Dr. Ali Rıza Erten'in de bulunduğu bir heyet tarafından temeli atılan 60 ton/gün kapasiteli ilk çay fabrikası, 1947 yılında Rize Fener Mahallesinde Merkez Çay Fabrikası adı altında işletmeye açılır. İlk çay fabrikasının kurucusu ve Müdürü Asım Zihniioğlu olur.

1947 yılı yazında bir savaş gemisiyle Doğu Karadeniz gezisine çıkan Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, bir yıl önce geldiği fabrikayı, üretime geçtikten sonra tekrar ziyaret eder. Üreticilerin verdiği bilgi ve çayın kalitesi hakkında edindiği izlenim Paşa'yı çok memnun eder, üreticilerin 'Çay ve fabrika bizim gözbebeğimiz' sözleri Paşa'yı etkiler, teşekkürlerini bildirerek, iki saat boyunca incelemelerde bulunduğu fabrikadan ayrılır.

Çay tarım alanlarının ve yas çay yaprağı üretiminin artması çay işleme fabrikalarının sayısının da giderek artmasını zorunlu kılar, 1973 yılında kurulan yas çay işleme fabrika sayısı 32'ye, 1985 yılında ise 45'e ulaşır. Halen Çay-Kur, 46 adet tasnifli dökme kuru çay fabrikası, 3 adet paketleme fabrikasıyla üretime devam etmektedir.

Zihni Derin, 1946 yılı Ağustos ayında, bölgeye yerleştirilen çay tarımının mutlu dönemini gönül rahatlığı içinde yasarken, yas haddi nedeniyle emekli olduğu haberi gelir. Emeklilik onun bu bölgede bulunması için bir engel değildir. Tarım Bakanlığı kendisine anlaşmalı bir kadro tahsis ederek Bakanlık Koordinatörü görevini verir. Ankara'ya yerleşen Zihni Derin, 5-6 yıl boyunca yılda birkaç defa Rize'ye gelerek çalışmalarına devam eder.

Siyasetle hiçbir ilgisi olmayan Zihni Derin, kendisini çok seven Rizeli'lerin parlemontada Rize'yi temsil etmesine yönelik ısrarlı teklifleri üzerine, meclise girerse Doğu Karadeniz bölgesine ait sorunları dile getireceğini ve bölgenin çeşitli yönlerden kalkınması için caba

sarf edebileceğini düşünerek, 1950 seçimlerinde Rize'den bağımsız milletvekili adayı olur.

Rize'de seçim propagandasına çıkmayıp, yalnızca seçim pusulası bastırarak seçime katılan Zihni Derin, farklı bir havada yapılan seçim sonunda bütün popülaritesine rağmen milletvekili seçilemez. Rizeli'ler, ikna ettikleri Zihni Hocalarına karşı sözlerini tutamamışlar, Zihni Derin'i Meclise gönderememişlerdir. Zihni Derin ise küsmemiş, Rize'yle ilgisini kesmemiştir.

Siyasete ilgi duymayan, ancak Demokrat Parti'nin yaptığı yanlışlara karşı protesto anlamında Cumhuriyetçi Koylu Millet Partisi'nin adaylık teklifini kabul eden Asım Zihniioğlu da, 1954 seçimlerinde Uşak'tan bağımsız milletvekili adayı olur, ama seçilemez. Rize'deki görevine dönen Zihniioğlu, İstanbul'a tayin edilir.

Zihni Derin, 1964 yılında Rize'de yapılan "Çay'ın 40. Yılı" törenlerine, mücadele arkadaşı Asım Zihniioğlu ile birlikte onur konuğu olarak çağılır. Bu toplantıya katılmak üzere Rize'ye giderken üzücü bir trafik kazası geçirir. Olayı Asım Zihniioğlu'ndan aktaralım:

"1964 Yılına gelindiğinde çay bitkisinin bilinçli olarak Rize toprağına dikilmesinin 40. Yılı kutlamaları doğrultusunda bazı bakanlar, Çalışma Bakanı Bülent Ecevit ile birlikte Zihni Derin'de davet edildi. Gece 21:00 sularında Rize'ye ulaşarak fabrika misafirhanesine yerleşti. Sabah erken saatlerinde Zihni Hoca kalkmış etrafı seyrederken, idealinin gerçekleştiğini görenin heyecanını ve duygusallığını yaşıyordu.

Rize merkezindeki tören yerine gitmek üzere hazır beklerken valinin otomobili göründü. Çalışma Bakanı Bülent Ecevit, "Birlikte gidelim" diyerek Zihni Derin'i valinin arabasına aldı. Tören yerine geldikten sonra, Zihni Hoca arabadan indi, arabanın arkasından geçerken şoför arabayı geriye surdu, Hoca'ya çarpıp onu yere düşürdü.

Zihni Derin hemen hastaneye kaldırıldı. Röntgen çekiminden sonra, kalça kemiğinin kırıldığı anlaşılınca, ameliyat için Ankara'ya dönmesine karar verildi. Trabzon'da öğle sonu uçağı ile Ankara'ya ulaştırıldı. Havaalanında oğlu Haldun Derin ve kızı Melahat Hanım tarafından karşılandı. Ankara Hastanesi'ne yatırıldı. Hemen ameliyata alındı, ameliyatı takip eden günlerde acılan hafifledi. Taburcu olup evine döndüğünde koltuk değneği kullanarak yürümeye başladı. Ziyarete gelenlere "Bir aksilik oldu, geçer" diyordu."

Zihni Hoca'nın meslek yaşamındaki en büyük hüsrânını onun anılarından aktaralım:

"1938'de Rize'de bilhassa çay ziraatıyla meşgul olmaya memur edilmiş ve kendimi adeta çay aşkına vermişim. Öyle çalışıyor, çiftçiye köylüye de bu zevki öyle aşılyordum ki onlar da derhal bu işe başlayacaklarını ve bütün tarlalarını çay

ekeceklerini söylüyor, sevinçlerine beni de iştirak ettiriyorlardı. iste ikinci Çay Kanununu o zamanlar hazırlamış, teklif etmiş ve neticeyi beklemeye koyulmuşum.

Günler uzuyor. Vekaletle müteaddit telgraflar çekiyor, fakat hiçbir netice atamıyordum. Çiftçilerin de bana karşı itimatlarının gittikçe azaldığını daima değişen hallerinden anlıyordum. Onları aldatmış bir insan vaziyetine girdiğimden öyle utanç duyuyordum ki bubenim için meslek hayatımda hiç unutamayacağım bir hüsrana olmuştum. Bu yüzden ne kadar uzun ve uykusuz geceler geçirmiştum. Hala unutamam.'

Çay aşkı için uykusuz geceler geçiren Zihni Derin, kaza sonrası sağlıklı bir daha düzelemeden, 1965 yılında Ankara'da vefat eder.

1965 yılında ise, kuru çay üretimi iç tüketimi karşılayacak düzeye ulaşmış, Türkiye çay dış alıması konumundan kurtulmuştur.

Zihni Hoca'nın sabırla başlattığı ve sağlam temellere oturttuğu çalışmalar durmaz. 5684, 6133 ve 6757 sayılı yasalar çıkarılarak, üretim özendirilir ve çay plantasyonları artırılır.

Ülke çaycılığının Devlet Planlama Programına uygun olarak planlanması için kurulan I. ve II. Donem İhtisas Komisyonları'na Asım Zihnioglu katılır ve Çay İhtisas Komisyonu'nun Raportörü olur. Beş Yıllık Planlama İhtisas Komisyonu Raportörleri'nde; çayla ilgili öngörülen gelişme projeleri yanında, en modern tesislerin bölgede kurulması, kaliteli ürünün imalat yöntemleri ve buna uygun maliyet hesapları, iç satım fazlasının dış satımı ve dış piyasaya açılma konularına yer verilmesine karşın, bu raporlar hiçbir zaman uygulamaya konulmaz.

Ekonomik boyutta üretime geçilmesiyle birlikte çayın tarımı Tarım Bakanlığı, kuru çay üretimi ve pazarlaması ise Gümrük ve Tekel Bakanlığı ya da Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından yürütülmüştür. Çay üretimi 1971 yılında Çay Kurumu Genel Müdürlüğüne devredilmiş, 1973 yılında fiilen faaliyete geçen kurum 1982 yılında "Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü (Çaykur)" adı altında bir kamu iktisadi kuruluşuna dönüştürülmüştür. 1969 yılında kendi isteğiyle emekliye ayrılan Asım Zihnioglu, Tekel Bakanı'nın Genel Müdürlük isteğini, "Bundan sonraki çalışmaların gene meslektaşlarımıza bırakalım, bu çalışmayı onlar sürdürsün" ifadesiyle nazikçe reddeder. Sonraki yıllarda Çaykur, nitelikli personel istihdamına ve piyasa koşullarına uygun özerk bir yönetim anlayışına yönelememiş, sürekli siyasetçilerin oyun alanı olmuştur.

Çaykur'daki istihdam politikası konusunda da Asım Zihnioglu'nun bir anısı yöneticilere örnek olması gereken bir niteliktedir:

"1951 yılında Tekel Bakanı Rıfık Salım Burçak'ın

Özel Kalem Müdürü Fethi Aşkın'dan bir mektup aldım. Mektupta 'Bakan'ın bir ricası var, arkadaşı Prof. Dr. Fehmi Yavuz'un bir akrabasına fabrikada iş verilmesini istiyor' diye yazıyordu. O sırada kampanyanın yarısını devirmiş bulunuyorduk. Kısa bir müddet sonra da mevsim gereği ürün azalacağı için fabrikada mevsimlik ve geçici olarak çalışan işçilerimizin bir kısmına yol verilmesi gerekecekti. Diğer usta ve memur kadroları ise doluydu, yeni birisine ihtiyaç yoktu. Durumu, kuralımızı anlatan bir mektupla bu isteği karşılayamayacağımızı, anlatarak kuralı bozarsak kotu duruma düşeceğimizi, birçok kimsenin ellerindeki sıra numarasına göre bizden ise davet beklediğini belirterek, Sayın Bakan'ın bizi mazur görmesini rica ettim. Bu mektubumdan kısa bir süre sonra Özel Kalem Müdürü'nden aldığım mektup ilginçti. Tekel Bakanı Rıfık Salım Burçak, 'sırayı ve kuralı bozmayın' diyor, tutumumuzu tasvip ediyor ve teşekkürlerini iletliyordu. (Fethi Aşkın, daha sonra 1960'da Tekel Bakanı olmuştur.)"

1938 yılında başlanılan çay bahçesi tesisi çalışmalarına, 1974 yılında yeni izinler verilmemiş, 1982 yılında tekrar çaylık kurulması izni verilmiş, 1985 yılında ise çay alanları Ordu-Fatsa'ya kadar genişletilmiştir.

Günümüzde sorun olarak görülen üretim alanlarındaki genişleme ve çay yaprağında kalitenin bozulması ile ilgili birkaç saptama yapmak gerekir.

1947 yılında açılışı yapılan fabrikanın üretime bir hafta geç başlaması yüzünden ürüne sert ve kart yaprakların karışması üzerine, kaliteden adan vermemek amacıyla yaklaşık dört ton kuru çay imha edilir. Halka haber verilerek Rize Belediyesi yakınında bir meydana bu çaylar yakılır. Rize Belediye Başkanı Ekrem Orhan, çaycılığın Rize ve çevresine sağladığı kalkınma hareketini överek, "Bu siyah altın topraklarımızın ürünü, insanlarımızın emeğiyle kazanılmıştır. Ona gözümüz gibi bakacağız. Daha güzel ve daha nefis olması için çalışacağız." sözleri yanında, meydana dökülen kötü vasıflı çayı yetiştirmekten sakınmanın gereğini anlatan içtenlikli bir konuşma yapar. Çayın yakılarak imha edildiğini gören ve duyanlar için bu olay bir tür uyanı olur ve bunun yaranı yaprak standardının korunmasını sağlar.

1960 yılında yönetime askerlerin gelmesi, bozulan yaprak kalitesinin düzeltilmesi çalışmalarına ivme kazandırır. Önceki üç-dört yıl boyunca kaba ve kart yaprakların alımına göz yuman tutuma alışan üreticiler, 1961 kampanyasında filiz yaprak alımına tepki gösterirler,

Rize Valiliği önünde protesto gösterileri yapılır. Milli Birlik Komitesi'nin görevlendirdiği bir askeri heyet Rize'ye gelir ve üreticilerin protestosuna yol açan uygulamalar yapan yetkilileri sırasıyla

görevden alır. Deneyimli uzmanların görevden alınmasını fırsat bilen Rize'li üreticiler, budama bıçaklarıyla koparttıkları kart yaprakları ve sert yapraklı dalları satarken, aslında kendi geleceklerini yok ettiklerini görmüyorlardı.

Gelinen noktaya Zihni Derin'in yaklaşımı serttir.

"İlk zamanlar çaylarımız çok iyi kalitede idi. Sonradan çiftçiler fazla yaprak alsınlar diye budamayı bıraktılar ve gelişigüzel yaprakları zamansız olarak yılmaya başladılar, böylece çayın lezzeti, kokusu bozuldu. Halbuki beş FİHzden ancak ucu alınıp, ikisi göz için bırakılmalıdır. Bunun için de budamayı hiç bir zaman ihmal etmemelidir.

Aksi takdirde çaylarımız bugünkü gibi semiz otu kokusunu alır."

Adalet Partisi'nin iktidara geldiği yıllarda Tekel Bakanı İhsan Topaloğlu Rize'ye gelir. Yaprak toplama konusunda programlı çalışmalarla üreticileri yönlendirmeye çalışan Merkez Müdürü Ziraat Mühendisi Orhan Minisker ile alım yerlerini dolaşır, üreticilerin dertlerini dinler. Hopa'da, uygun vasıfta çay yaprağı getirmediği için alım yerinde sert ve kart yaprakları seçmek zorunda kalan bir üretici, Tekel Bakanı'na şikayette bulunur. İhsan Topaloğlu ise, turn alım yerlerinde uygulamaya konulan ve 3788 sayılı Yasa'ya dayalı tüzüğe uygun yürütülen çay yaprağı alım kampanyasını desteklemesi gerekirken, "Seçtirilen bu yapraklar da üründür. Üreticiye sıkıntı vermeyin." der. Konunun önemini Bakana anlatmaya çalışan Orhan Minisker, Bakanın sözünde ısrar etmesi üzerine, "Bunu yapamam. İstifamı takdim ediyorum." der ve görevinden ayrılır.

Çay İşletmeleri'nin Tekel Genel Müdürlüğü'ne bağlı iken Tekel mevzuatının surat ve aktivite eksikliği nedeniyle bu işletmeler iktisadi kuruluş haline getirilmiş, ancak karar yetkisi Ankara'da ve siyasetlerin elinde olduğu için kurum kendi inisiyatifini kullanamaz hale gelmiştir. Siyasetin içinde olması nedeniyle yaprak standardı konusu sakıncalı, yasak bir konu olmuş, bu konuya dokunanın eli kırılmıştır.

Bakan konumundaki bazı kişilerin bilgisizliği ise, diğer önemli sorunlardan birisidir. 1951 yılında donemin Ticaret Bakanı Veli Beşe Rize'ye geldiğinde, çayla ilgili ilk sözü, "Su otunuzu görelim bakalım" olmuştu. Bakan'ın bu sözünü tebensümle karşılayan Zihnioglu'nun yanıtı ise, "Tanıyacaksınız efendim" olmuştu. Gerekli bilgilendirmelerden sonra Rize'den ayrılırken söyledikleri, özür niteliğindedir: "Çok güzel, böyle bilmiyorduk... Ben bu kalitedeki çayı dünyaya satarım."

İktidarı elinde bulunduranların bu bilgisiz, önyargılı ve popülist yaklaşımı benimsemesi ve deneyimli ve dirayetli yöneticileri devre dışında bırakmaları,

sektörün gelişmesini engeller. Altının 9 lira olduğu 1938 yılına kadar, yaprağın fiyatı 60 kuruş/kg, ikinci Paylaşım Savaşı'nın ortaya çıkardığı pahalılık karşısında 150 kuruş/kg, 1949'da ortalama olarak 180 kuruş/kg, 1959'dan itibaren 1965 yılına kadar 300 kuruş/kg olarak tespit edilir. Bu süreçte üretici 1938'de 15, 1942-1952 arasında 20 kilo yas yapıyla bir Resat altını alırken 1965'de aynı altını alabilmek için 40-45 kilo vermek zorunda kalır.

Yöre halkı, Karadeniz'in eğimli arazi yapısı nedeniyle dağların eteklerine kurulan bahçelerde yetişen çaya, ekmek parasını çıkardığı, kızların çeyiz parasını sağladığı, erkeklerin gounu önlendiği sürece "yeşil altın" adını verir. Çay üreticileri için "güzel gelinler", özellikle 1980li yılların başından itibaren bitmeye başlar, yeşil altın, paslı yaprağa dönüşür.

Özelleştirme rüzgarları altında, 4 Aralık 1984 tarih ve 3092 sayılı yasayla çayda Devlet Tekeli kaldırılarak, gerçek ve tüzel kişilere yaş çay satın alma, işleme ve paketleme fabrikaları kurup işletme hakkı tanınır. Yasanın 3. maddesiyle 3788, 4223 ve 6133 sayılı yasalarda çayla ilgili hükümleri yürürlükten kaldırılır.

Günümüzde Çaykur'un 46, özel sektörün ise 230 adet yaş çay işleme fabrikası bulunmaktadır. Çaykur'un üretim kapasitesi 6.700 ton/gün, özel sektörün ise 8.700 ton/gün'dür. Toplam kapasite 15.400 ton/gün'dür. Sektörde kapasite kullanım oranı yönünden büyük fark vardır. Toplam üretim kapasitesinin % 57'sine sahip olan özel sektör, kuru çay üretiminde % 30-35, toplam % 43 üretim kapasitesine sahip Çaykur kuru çay üretiminde % 60-65'lik paya sahiptir. Çaykur mevcut kapasitesinin tamamını kullanırken, özel sektörün kapasite kullanım oranı oldukça düşüktür.

Özellikle özelleştirmeye zemin hazırlama amaçlı politikalar nedeniyle güç duruma düşen Çaykur ödeme gücünü çekerken, devlet özel fabrikalara yüz milyarlarca lira aktarır. Özel sektöre tanınan teşviklerin de etkisi ile hızla kurulan çay işletmelerinin üretim kapasitesinin artmasına karşın, özelleştirmenin amaçları arasında sayılan kaliteli üretim, rekabet, uygun fiyat oluşumu gibi amaçlar, özel sektör tarafından günümüze değin gerçekleştirilemez.

Kamu İktisadi Kuruluşu (KİK) niteliğinde olan Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü 1994 yılında çıkarılan 4046 sayılı Yasa'nın 35. maddesi gereğince, İktisadi Devlet Teşekkülü (İDT) statüsüne alınır.

Ana statüsü 20.12.1996 ve 22853 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü, halen yürürlükte olan bu statü çerçevesinde faaliyetlerini sürdürmektedir.

Günümüzde çaylık alanların % 65'i Rize, % 21'i Trabzon, % 11'i Artvin, % 3'u ise Giresun ve Ordu illerinde bulunmaktadır. Çay üreticilerinin % 80'i 0,1-5 dekar, % 17'si 6-10 dekar, % 2'si 11-15 dekar, % 1'i 16 ve üzeri dekar çaylık alana sahiptir. Çay tarımı bölgede çoğunlukla küçük aile işletmeciliği şeklinde yapılmaktadır.

Ekim alanlarının artışı, kalitesiz yaş çay yaprağının alınması ve kaçak kuru çay girişinin artması nedeniyle arz talep dengesizliğinde ortaya çıkan ürün fazlası ve böylece büyüyen stok hacimleri, üreticinin yaş çayı satmasını güçleştirmiştir. Özellikle son yıllarda enflasyon ve girdi fiyat artışı ile çay fiyatı arasında oluşan dengesizlikler nedeniyle ve yaş çay ürün bedellerinin kamu ve özellikle özel sektöre üreticiye zamanında ödenmemesi sonucu üretici yoksullaşmış, çay ekonomik bir gelir kaynağı özelliğini yitirmiştir.

Yaş çay alımları itibarıyla Çaykur'un % 65, özel kesimin ise % 35 paya sahip olduğu sektör, hem kamu, hem de özel sektör işletmeciliği bakımından başarılı görünmemektedir. Çay işletmeciliğinde ortaya çıkan başansızlık, üreticiye düşük yaş çay geliri olarak yansımakta, mevcut durumdan memnun olan hiçbir kesim kalmamaktadır.

2001 yılı itibarıyla özel sektöre yaklaşık 300.000 ton, Çaykur'a 546.970 ton olmak üzere toplam 846.970 ton çay satan üreticilerin geliri, 2002 yılı taban fiyatı ile net 312 TL/kg üzerinden ortalama 1.294.650 TL'dir. Bir çay üreticisi ailesinin 4 kişi olduğunu var saydığımızda, her tur masraf dahil kişi başı gelir 323.6 milyon TL, yaklaşık 180 \$'dır. Bu rakamlar, çay üreticiliğinin artık ekonomik bir faaliyet olmaktan çıktığını göstermektedir.

Üretici için belli miktarda çay alma ve uzun vadede de olsa ödeme garantisi taşıyan Çaykur'u tamamen özelleştirilmesini gündeme getiren Hükümet, maliyeti ancak karşılayan bir fiyatla üretim yapmak zorunda kalan çay üreticisinin de üretimden çekilmesini dayatmaktadır.

Büyük zorluklar asarak başarıya ulaşan, sonradan geleceği göremeyenlerce başarısızlığa mahkum edilmeye çalışılan "Yeşil Çay toprağında Demli Çay Bardağına" çayın öyküsünü, Asım Zihnioglu'nun sözleriyle bitirelim:

"Bugün çay üretimimizde yaşanan gerçek bir yanılgı ve gerçek bir kaostur. Artık çaycılığımızın devlet desteğine ihtiyacı kalmamalıydı. Üreticilerimizin ve bundan yararlanan bölge insanının harekete geçerek, kendi ürününe ve onun sorunlarına sahip çıkması gerekirdi...Üreticilerimiz ise sadece devletin vereceği yaprak fiyatlarının arttırılmasını istemekten başka bir şey yapmamakta, bu çürük gidişin kendi çıkarları için büyük tehlike olduğunu düşünmemektedir. Yöre insanımızın, üreticilerimizin umursamazlığını ve içinde

buldukları tehlikeye göz yummalarını şaşkınlıkla izliyorum.

Artık 'günü kurtarma' ve 'günlük yaşam' düşüncesi değil, hem günü hem de geleceği kurtarmak için caba sarf etmenin zamanı gelmiştir. Bu, ancak sorumluluğu hep birlikte paylaşmakla, sorunlara birlikte sahip çıkmakla yaratılabilir. Üreticiler, bölge insanı ve ilgililer sorumlulukta paydaşlık yaratabilirlerse, sorunlar birer birer kolayca çözümler. iste özlemim budur.'

"Yürekte verilen hizmet yüreklerde iz bırakır." Bedri Rahmi Eyüboğlu çaya gönül verenleri unutmaz, dizeleriyle tarihe taşır: Bir ilimiz var adı, Rize Durup dururken bir bardak çay sundu bize Rize'de çay kim yetiştirdi Rize'de Misisip'iye kansan çayları öğrettiler bize Rize'de çay kim buldu Rize'de Kimdi o sessiz sedasız kumral kumral demlenen mübarek adamAdını öğretiler bize iste o güzel adamdan bre şahin aman Bir tane daha.

Tübitak, bir ideal uğruna ömrünü feda eden Zihni Derin'e 1969 yılında bir "Hizmet Ödülü" vererek, gurur dolu bir basan öyküsünün kahramanını taçlandırır, adını ölümsüzleştirir.

Tübitak Hizmet Ödülü, 1983 yılında Asım Zihnioglu'na verilir, onun adı da ölümsüzleştirilir.

Öyküde de görüleceği gibi, çay üretiminin çok önemli sosyal ve ekonomik getirileri vardır ve çay sektörünü ilgilendiren sorunlar, tek başına değil, ulusal çıkarlarımıza uygun bir tarım politikası bütünlüğü içinde inatçı ve onurlu insanlarca çözüme kavuşturulabilir.

Ali Rıza Erten, Zihni Derin, Asım Zihnioglu, bir yeşilin pesinde koşan diğer insanlar. Sizi saygı ve şükranla anıyoruz. Unutmayalım: Bir yudum çay keyfi için geçmedi ömürler, bir yeşilin pesinde.

Kaynakça:

1. TERZİ, Necati, Çay Sektör Analizi, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Yayını, Ankara, 2003.
2. TUNCER, Hadıye, Kırk Yıllık Meslektaşlarımız. "Zihni Derin'le Röportaj", Türk Yüksek Ziraat Mühendisleri Birliği Yayını, Akyıldız Matbaası, 1958, Ankara.
3. ZİHNİOĞLU, Asım, Bir Yeşilin Peşinde, Tubitak Yayını, Ankara, 1998.
4. www.caykur.gov.tr
5. http://tea.birdemet.net